

ΓΛΩΣΣΑ

ΚΑΙ

ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Β Α Σ Ι Κ Ε Σ Ε Ν Ν Ο Ι Ε Σ

ΝΕΛΛΗ ΚΩΣΤΟΥΛΑ - ΜΑΚΡΑΚΗ

ΜΕΤΑΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	11
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ	
Τι είναι η κοινωνιογλωσσολογία	17
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ	
Γλώσσα – διάλεκτος – μειονοτική γλώσσα	31
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ	
Γλωσσική επιλογή και χρήση	47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ	
Κοινωνιογλωσσικές πλευρές της γλωσσικής επαφής: γλωσσική διατήρηση και υποχώρηση	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ	
Γλώσσα και ταυτότητα	91
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ	
Γλωσσικές στάσεις, στερεότυπα και προκαταλήψεις	109
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ	
Γλώσσα και εκπαίδευση	129
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ	
Γλωσσικός προγραμματισμός	149
ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ	
Μεθοδολογικοί προβληματισμοί	171
ΑΝΤΙ ΕΠΙΛΟΓΟΥ	195
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	199
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΚΥΡΙΩΝ ΟΝΟΜΑΤΩΝ	221
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΡΩΝ	224

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

Γλώσσα – διάλεκτος – μειονοτική γλώσσα

Σκοπός

Σκοπός του κεφαλαίου είναι να συζητήσει τη σχέση γλώσσας-διαλέκτου και τα κριτήρια με τα οποία καθορίζουμε τότε μια γλωσσική ποικιλία αποτελεί γλώσσα και τότε διάλεκτο. Επίσης τις έννοιες της μειονοτικής και της μητρικής γλώσσας που αποκτούν ιδιαίτερο ενδιαφέρον σε πολυπολιτισμικά και πολυγλωσσικά περιβάλλοντα.

Προσδοκώμενα αποτελέσματα

Όταν θα έχετε μελετήσει αυτό το κεφάλαιο, θα μπορείτε:

- Να διακρίνετε τη διαφορά μεταξύ γλώσσας και διαλέκτου αναφέροντας τα κριτήρια που οριοθετούν μια γλώσσα και μια διάλεκτο.
- Να αναφέρετε και να συζητάτε τους παράγοντες που καθορίζουν μια μειονοτική γλώσσα.
- Να διακρίνετε τη διαφορά μεταξύ αυτόχθονων γλωσσικών μειονοτήτων και αλλογενών γλωσσικών μειονοτήτων.
- Να αναφέρετε και να συζητάτε τα κριτήρια για τον ορισμό της μητρικής γλώσσας.

Έννοιες-κλειδιά

- Γλώσσα
- Διάλεκτος
- Αυτόνομη και ετερόνομη γλωσσική ποικιλία
- Γεωγραφική και κοινωνική διάλεκτος
- Μειονοτική γλώσσα
- Γλωσσική μειονότητα
- Αυτόχθονη και αλλογενής γλωσσική μειονότητα
- Μητρική γλώσσα

Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η έννοια της γλωσσικής ποικιλίας αποτελεί ένα από τα βασικά ζητήματα που απασχόλησαν την κοινωνιογλωσσολογία. Η ποικιλία που χαρακτηρίζει ένα γλωσσικό σύστημα μπορεί εύκολα να φανεί στη σχέση γλώσσας-διαλέκτου. Στο κεφάλαιο αυτό θα ασχοληθούμε με τις ουσιώδεις διαφορές μεταξύ γλώσσας και διαλέκτου. Με άλλα λόγια, μας ενδιαφέρει να αποσαφηνίσουμε την έννοια, τα όρια και τις διαφορές μεταξύ γλώσσας και διαλέκτου. Τι κριτήρια μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε για να καθορίσουμε εάν η ποικιλία χ είναι μια γλώσσα και η ποικιλία ψ είναι μόνο διάλεκτος μιας γλώσσας; Στο πλαίσιο αυτό, είναι σημαντική η αναφορά και η συζήτηση της έννοιας της μειονοτικής γλώσσας, μιας έννοιας η οποία κατέχει κεντρική θέση στα επόμενα κεφάλαια που αφορούν τη γλωσσική επιλογή, τη διατήρηση και τη συρρίκνωση της γλώσσας, τις γλωσσικές στάσεις, τη διγλωσσία αλλά και τον γλωσσικό προγραμματισμό. Τέλος, θεωρήθηκε σκόπιμο στο κεφάλαιο αυτό να συμπεριληφθεί και η έννοια της μητρικής γλώσσας του ομιλητή ή, όπως αλλιώς ονομάζεται, πρώτη γλώσσα, η οποία σε ένα περιβάλλον διασποράς είναι συνήθως μειονοτική γλώσσα.

2.1 Γλώσσα – διάλεκτος

Σύμφωνα με τον Haugen (1966), ο όρος γλώσσα μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να αναφερθεί σε μια μοναδική γλωσσική νόρμα¹. Η κατάσταση που επικρατούσε στην Αρχαία Ελλάδα με τις διαλέκτους μέχρι την κλασική εποχή έχει δώσει το μοντέλο για την κατοπινή χρήση των όρων γλώσσα και διάλεκτος. Ο όρος «διάλεκτος» χρησιμοποιείται γενικά για να αναφερθεί σε μια κατώτερη ή υποδεέστερη ποικιλία² μιας γλώσσας με σημαντικές φωνολογικές, μορφολογικές, συντακτικές και λεξιλογικές αποκλίσεις από την κοινή γλώσσα. Χρησιμοποιείται επίσης για μορφές του προφορικού λόγου απομακρυσμένων περιοχών που δεν έχουν γραπτή αποτύπωση (Chambers & Trudgill 1980· Romaine 1994· Wardhaugh 1994). Υιοθετώ την άποψη ότι οι διάλεκτοι είναι απλώς υποδιαιρέσεις μιας γλώσσας και όχι υποδεέστερες μορφές μιας γλώσσας.

Με αυτή την έννοια, λέμε π.χ. ότι η ελληνική γλώσσα έχει πολλές διαλέκτους. Αυτές οι διάλεκτοι μπορεί να είναι διαφορετικού είδους. Μια «γεωγραφική διάλεκτος» [regional dialect] είναι μια παραλλαγή που συνδέεται με ένα μέρος, όπως η ποντιακή διάλεκτος στην Ελλάδα, η Yorkshire διάλεκτος στην Αγγλία, η βαυαρική διάλεκτος στη Γερμανία. Η ποικιλία στη γλώσσ

σα μπορεί πολύ εύκολα να ειδωθεί στις τοπικές παραλλαγές που χρησιμοποιούνται σε μια χώρα. Καθώς ταξιδεύει κανείς σε μια μεγάλη γεωγραφική περιοχή, είναι εύκολο να διακρίνει διαφορές στην προφορά, στην επιλογή και στους τύπους των λέξεων καθώς και στο συντακτικό. Αυτές οι ευδιάκριτες παραλλαγές είναι οι γεωγραφικές διάλεκτοι μιας γλώσσας (Wardhaugh 1994). Οι διάλεκτοι μιας γλώσσας τείνουν να διαφέρουν περισσότερο η μία από την άλλη όσο περισσότερο απομονωμένες γεωγραφικά βρίσκονται η μία περιοχή από την άλλη, ή όταν έχει μεσολαβήσει περίοδος κατά την οποία αποκλείστηκαν από το κέντρο. Η διαλεκτολογία,³ όπως ονομάζεται ο κλάδος που μελετάει τις διαλέκτους, έχει να κάνει με φυσικά σύνορα που συχνά συμπίπτουν με γεωφυσικά χαρακτηριστικά όπως ποτάμια και βουνά.

Τα σύνορα είναι, όμως, συχνά κοινωνικής φύσης, π.χ. μεταξύ διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Σε αυτή την περίπτωση μιλάμε για «κοινωνικές διαλέκτους» [social dialects] (Romaine 1994). Οι κοινωνικές διάλεκτοι εξαρτώνται από παράγοντες όπως η κοινωνική τάξη, η θρησκεία και η εθνότητα. Για παράδειγμα, στην Ινδία, η κάστα⁴ είναι ένας από τους πιο σαφείς δείκτες κοινωνικής τάξης και συχνά καθορίζει και την ποικιλία της γλώσσας που θα μιλήσει ένας ομιλητής. Σε μια πόλη όπως η Βαγδάτη, οι χριστιανοί, οι Εβραίοι και οι μουσουλμάνοι κάτοικοί της μιλάνε διαφορετικές ποικιλίες της αραβικής γλώσσας. Η περίπτωση των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής μάς δείχνει ξεκάθαρα πώς η εθνότητα καθορίζει την ποικιλία της αγγλικής που θα χρησιμοποιήσει κάποιος. Σε πολλές μελέτες έχουν εξεταστεί τα αγγλικά των Μαύρων [Black English] στην Αμερική (Wardhaugh 1994). Με άλλα λόγια, θα μπορούσαμε να πούμε ότι οι κοινωνικές διάλεκτοι μας λένε ποιο είμαστε και οι γεωγραφικές διάλεκτοι από πού είμαστε. Κάθε ποικιλία θεωρείται ότι είναι μέρος ενός συνεχούς [continuum] στον κοινωνικό και γεωγραφικό χώρο και χρόνο. Οι ασυνέχειες που εμφανίζονται, συχνά αντανακλούν γεωγραφικά και κοινωνικά σύνορα ή αδυναμίες στα δίκτυα επικοινωνίας (Romaine 1994).

Μερικοί γλωσσολόγοι χρησιμοποιούν επίσης τους όρους «αυτόνομη» [autonomous] και «ετερόνομη» [heteronymous] ποικιλία ως εναλλακτικούς όρους σε σχέση με τη γλώσσα και τη διάλεκτο. Με αυτή την έννοια ο όρος διάλεκτος έχει σημασία μόνο αναφορικά με τη «γλώσσα» και έτσι κάθε γλώσσα είναι μια διάλεκτος αλλά δεν είναι κάθε διάλεκτος γλώσσα. Έτσι, π.χ., οι ελληνικές διάλεκτοι είναι εξαρτώμενες ή είναι «ετερόνομες» σε σχέση με την τυποποιημένη ελληνική, οι γερμανικές διάλεκτοι με την τυποποιημένη γερμανική κ.ο.κ. Ορισμένες ποικιλίες των δυτικών γερμανικών δια-

λέκτων θεωρούνται ότι είναι διάλεκτοι των ολλανδικών και άλλες ότι είναι διάλεκτοι των γερμανικών εξαιτίας της σχέσης αυτών των ποικιλιών με τις αντίστοιχες επίσημες γλώσσες. Παρ' όλα αυτά, μια επίσημη γλώσσα χρησιμεύει στο να δημιουργεί ένα αίσθημα ενότητας ανάμεσα στους ομιλητές της που την παίρνουν ως σημείο αναφοράς, ειδικά σε αυτούς που μιλούν ποικιλίες οι οποίες είναι πολύ απομονωμένες γεωγραφικά ή μία από την άλλη (Chambers & Trudgill 1980· Romaine 1994).

Ο όρος «γλώσσα» χρησιμοποιείται, λοιπόν, για μια ποικιλία που είναι αυτόνομη, μαζί με όλες εκείνες τις ποικιλίες που είναι ετερόνομες. Επειδή η «ετερονομία» και η «αυτονομία» αντανακλούν πολιτικούς και πολιτισμικούς παρά καθαρά γλωσσικούς παράγοντες, μπορούν να αλλάξουν στην πορεία. Συνεπώς, πρώην ετερόνομες ποικιλίες μπορούν να επιτύχουν αυτονομία, εξαιτίας πολιτικών αλλαγών. Μια τέτοια περίπτωση είναι τα Afrikaans στη Νότια Αφρική, που τυποποιήθηκαν το 1920 και αναγνωρίστηκαν ως γλώσσα και όχι ως διάλεκτος των ολλανδικών, όπως θεωρούνταν μέχρι πρότινος. Αντίθετα, αυτόνομες ποικιλίες μπορεί να χάσουν την αυτονομία τους, όπως συνέβη με τα σκωτσέζικα αγγλικά [Scots English] όταν έπαψαν να λειτουργούν ως η γλώσσα της σκωτσέζικης αυλής με την Ένωση των Στεμμάτων το 1603 (Romaine 1994). Σε ό,τι αφορά τη διαμόρφωση της νεοελληνικής «κοινής» στα αστικά κέντρα, συνηθίζεται να μνημονεύεται (βλ. ενδεικτικά Mackridge 1990, 44-45): ο ιδιαίτερος ρόλος των πελοποννησιακών διαλέκτων (η Πελοπόννησος υπήρξε η πρώτη συμπαγής περιοχή που απελευθερώθηκε και οι διάλεκτοι που οι Πελοποννήσιοι έφεραν μαζί τους στην Αθήνα μετά την ανακήρυξη της ως πρωτεύουσας του νέου κράτους υπερίσχυσαν έναντι της «παλιάς αθηναϊκής»), της κωνσταντινοπολίτικης διαλέκτου (ομιλούνταν από μερίδα της διοικητικής και πνευματικής ελίτ και, παρά τους βόρειους φωνηεντισμούς, παρουσίαζε πολλά κοινά με τις πελοποννησιακές διαλέκτους) και των επτανησιακών διαλέκτων (λόγω της υπεροχής κυρίως των Κερκυραίων σε ζητήματα παιδείας).

Είναι σαφές, λοιπόν, ότι κυρίως είναι πολιτικοί και κοινωνικοί οι λόγοι που καθορίζουν τι είναι «γλώσσα» και τι «διάλεκτος» και ποια, από τις πολλές ποικιλίες οι οποίες θα μπορούσαν να είναι υποψήφιες, προσφέρει τη βάση που τελικά θα επιλεγεί για τυποποίηση [standardization]⁵. Η κατάσταση, όμως, περιπλέκεται περισσότερο από τη διάκριση που κάνουν οι Γάλλοι μεταξύ μιας διαλέκτου και ενός patois. Η πρώτη αναφέρεται στην τοπική ποικιλία μιας γλώσσας η οποία συνδέεται με φιλολογική παράδοση, ενώ το patois

δεν συνδέεται, με αποτέλεσμα να χρησιμοποιείται υποτιμητικά, ως κάτι υποδεέστερο της διαλέκτου (Wardhaugh 1994). Ο όρος *patois* συνήθως χρησιμοποιείται για να περιγράψει τύπους ομιλίας που απαντώνται σε αγροτικές περιοχές. Έτσι, ενώ μπορούμε να μιλάμε για αστικές διαλέκτους είναι παράξενο να μιλάμε για αστικά *patois*. Το *patois* επίσης αναφέρεται στην ομιλία κατώτερων στρωμάτων της κοινωνίας. Μπορούμε, λοιπόν, να μιλάμε για διαλέκτους της μεσαίας τάξης αλλά όχι για μεσοαστικά *patois*. Τέλος, η διάλεκτος έχει μια ευρύτερη γεωγραφική κατανομή απ' ό,τι το *patois*. Η αγγλική γλώσσα δεν υιοθέτησε ποτέ σοβαρά τον όρο *patois* ως έναν όρο που μπορεί να χρησιμοποιηθεί στην περιγραφή μιας γλώσσας, αλλά χρησιμοποιεί τους όρους γλώσσα και διάλεκτο εναλλακτικά (Haugen 1966). Και αυτό εξαρτάται από εξωγλωσσικούς παράγοντες, ειδικά πολιτικούς ή κοινωνικούς. Επίσης, ο όρος «διάλεκτος», ειδικά όταν χρησιμοποιείται αναφερόμενος σε γεωγραφικές ποικιλίες, δεν θα πρέπει να συγχέεται με αποκλίσεις σε σχέση με την τυποποιημένη προφορά [accent]. Η τυποποιημένη αγγλική γλώσσα, για παράδειγμα, μπορεί να ομιλείται με μια ποικιλία προφορών, συχνά με σαφείς γεωγραφικές και κοινωνικές συνεκδοχές. Το ίδιο συμβαίνει και στην Ελλάδα. Λόγω όμως της κοινής εκπαίδευσης, των μέσων μαζικής ενημέρωσης και των βελτιωμένων συγκοινωνιών, οι μεγάλες αστικές περιοχές έχουν γίνει ένα χωνευτήρι στο οποίο οι ομιλητές των διαφόρων ποικιλιών της ελληνικής έχουν βαθμιαία μειώσει τις γλωσσικές διαφορές τους. Όσο ανεβαίνει κανείς στην κοινωνικο-οικονομική κλίμακα, υπάρχει μια τάση υποχώρησης της διαλέκτου και των τοπικών ιδιωμάτων. Αυτό παρατηρείται και σε άλλες χώρες.

Υπάρχουν δύο σαφώς διακριτές διαστάσεις στις διάφορες χρήσεις των όρων «γλώσσα» και «διάλεκτος» (Haugen 1997). Η μία είναι *δομική*, δηλαδή περιγράφει την ίδια τη γλώσσα. Μας ενδιαφέρει να εξετάσουμε τη γενετική σχέση μεταξύ των δύο ποικιλιών, τη δομική τους συγγένεια και κατά πόσο είναι αμοιβαία κατανοητές. Αυτού του είδους η μελέτη αποτελεί έργο των γλωσσολόγων. Η δεύτερη διάσταση είναι η *λειτουργική*, η οποία περιγράφει τις κοινωνικές χρήσεις της γλώσσας στην επικοινωνία, που είναι αντικείμενο της κοινωνιογλωσσολογίας. Από αυτή την άποψη, η «γλώσσα» χρησιμοποιείται ευρύτερα από τη «διάλεκτο» και τυγχάνει μεγαλύτερου κύρους.⁶

Στη συνέχεια, θα δώσουμε κάποια παραδείγματα που δείχνουν τον αυθαίρετο χαρακτήρα των γλωσσολογικών κριτηρίων και τη σημασία των κοινωνικών παραγόντων⁷ στην απόφαση του τι είναι «γλώσσα» και τι «διάλεκτος». Το γλωσσολογικό κριτήριο της αμοιβαίας κατανόησης⁸ [mutual

intelligibility] μεταξύ των δύο ποικιλιών που έχει χρησιμοποιηθεί, για να κρίνουμε τι είναι γλώσσα, έχει βρεθεί ότι επηρεάζεται σημαντικά από το βαθμό των κοινωνικών και των άλλων επαφών μεταξύ των ομάδων που αφορά, καθώς επίσης και από τις στάσεις τους, και δεν έχει να κάνει αναγκαστικά με λεξικοστατιστικές σχέσεις (Romaine 1994).

Το παράδειγμα των σκανδιναβικών γλωσσών (σουηδικά, νορβηγικά, δανικά)⁹ αναφέρεται συχνά στη βιβλιογραφία για να φανεί η σημασία των κοινωνικών παραγόντων και το αυθαίρετο των γλωσσολογικών κριτηρίων στον καθορισμό τού τι είναι γλώσσα και τι διάλεκτος. Αν κάποιος γνωρίζει μία από τις τρεις αυτές γλώσσες, είναι δυνατόν να επικοινωνεί με ομιλητές των δύο άλλων γλωσσών. Σίγουρα οι γλώσσες αυτές είναι πολύ κοντά από γλωσσολογική άποψη, στην ουσία αρκετά κοντά ώστε να θεωρούνται διάλεκτοι μιας γλώσσας. Η γραμματική τους μοιάζει πάρα πολύ και οι περισσότερες από τις χαρακτηριστικές διαφορές τους βρίσκονται στο λεξιλόγιο και την προφορά, αν και σε πολλές περιπτώσεις οι διαφορές δεν είναι πολύ μεγάλες. Τα δανικά και τα νορβηγικά έχουν πολλά κοινά όσον αφορά το λεξιλόγιο, αλλά διαφέρουν στην προφορά, ενώ τα σουηδικά και τα νορβηγικά διαφέρουν περισσότερο στο λεξιλόγιο, αλλά μοιάζουν περισσότερο στην προφορά (Chambers & Trudgill 1980· Romaine 1994).

Σε μελέτες αμοιβαίας κατανόησης προκύπτουν μερικά ενδιαφέροντα στοιχεία. Οι Δανοί, για παράδειγμα, υποστηρίζουν ότι καταλαβαίνουν τους Νορβηγούς πολύ καλύτερα απ' ό,τι οι Νορβηγοί υποστηρίζουν ότι καταλαβαίνουν τους Δανούς. Η χειρότερη κατανόηση καταγράφεται μεταξύ Δανών και Σουηδών και η καλύτερη μεταξύ Νορβηγών και Σουηδών. Όμως οι Νορβηγοί και οι Δανοί υποστηρίζουν ότι καταλαβαίνουν τους Σουηδούς καλύτερα από ό,τι οι Σουηδοί καταλαβαίνουν είτε τους Νορβηγούς είτε τους Δανούς. Πώς μπορεί να συμβαίνει αυτό και πού μπορεί να οφείλεται; Οι μελέτες αμοιβαίας κατανόησης στην πραγματικότητα δεν αφορούν γλωσσολογικές σχέσεις μεταξύ των ποικιλιών αλλά *κοινωνικές σχέσεις*, μια και είναι οι άνθρωποι και όχι οι ποικιλίες που καταλαβαίνουν ή δεν καταλαβαίνουν η μία την άλλη. Η εξήγηση που δίνεται είναι ότι περισσότεροι Δανοί και Νορβηγοί έχουν πάει στη Σουηδία απ' ό,τι Σουηδοί έχουν πάει στις άλλες δύο χώρες. Ενώ το 41% των Δανών και το 52% των Νορβηγών ακούει σουηδικό ραδιόφωνο, μόνο το 9% των Σουηδών ακούει δανικό ή νορβηγικό ραδιόφωνο. Είναι φανερό, λοιπόν, ότι υπάρχει περισσότερη προσαρμογή προς τη Σουηδία και τα σουηδικά από τους Δανούς και τους Νορβηγούς, επειδή η Σουηδία είναι μεγαλύτερη

και πλουσιότερη χώρα και θεωρείται οικονομικά και μορφωτικά πιο αυτόρκτης (Romaine 1994). Δεν είναι περίεργο που οι Σουηδοί δείχνουν το μικρότερο ενδιαφέρον για τη Βόρεια Συνεργασία¹⁰, ενώ οι Δανοί δείχνουν το περισσότερο, επειδή πιστεύουν ότι θα ωφεληθούν απ' αυτήν¹¹ (ό.π.). Καταλήγουμε, λοιπόν, στο συμπέρασμα ότι η διαχωριστική γραμμή μεταξύ των γλωσσών που ονομάζουμε σουηδικά, νορβηγικά και δανικά είναι γλωσσολογικά αυθαίρετη, αλλά είναι συνάρτηση πολιτικών και πολιτιστικών παραγόντων.

Σε μια άλλη μελέτη με βάση το κριτήριο της αμοιβαίας κατανόησης που διεξήχθη στην Αφρική, φάνηκε ότι ενώ μια φυλή υποστήριζε ότι καταλαβαίνει τη γλώσσα μιας άλλης φυλής, η δεύτερη φυλή υποστήριζε ότι δεν μπορούσε να καταλάβει τη γλώσσα της πρώτης. Στο τέλος, φάνηκε ότι η πρώτη φυλή που ήταν ευρύτερη και ισχυρότερη, επιθυμούσε να ενσωματώσει το έδαφος της δεύτερης φυλής στο δικό της, ισχυριζόμενη ότι αφού μιλάνε την ίδια γλώσσα αποτελούσαν ένα λαό. Άρα η αδυναμία της δεύτερης φυλής να καταλάβει τη γλώσσα της πρώτης ομάδας οφειλόταν στην αντίστασή της στην επεκτατική διάθεση της πρώτης (Chambers & Trudgill 1980). Τα παραδείγματα αυτά επιβεβαιώνουν τη γνωστή φράση του Max Weinreich ότι «η γλώσσα είναι μια διάλεκτος με στρατό και ναυτικό», η οποία, αν και ακούγεται απλοϊκή, αναδεικνύει καθαρά τη σημασία της πολιτικής δύναμης και της κυριαρχίας ενός έθνους-κράτους στο να αναγνωριστεί μια ποικιλία ως γλώσσα παρά ως διάλεκτος. Στις περιπτώσεις που υπάρχει ομοφωνία ως προς το τι αποτελεί μια γλώσσα, αυτό οφείλεται σε κοινωνικούς, ψυχολογικούς και ιστορικούς παράγοντες και όχι σε κάποιο εγγενές χαρακτηριστικό της συγκεκριμένης ποικιλίας. Στην Κίνα, για παράδειγμα, μια σειρά αμοιβαίως μη κατανοητών ποικιλιών, τις οποίες είναι σίγουρο ότι ένας γλωσσολόγος θα αποκαλούσε ξεχωριστές γλώσσες, θεωρούνται διάλεκτοι των κινεζικών επειδή συνδέονται με ένα κοινό σύστημα γραφής.¹² Έτσι, οι ομιλητές ποικιλιών όπως τα Cantonese και τα Mandarin, για παράδειγμα, δεν είναι σε θέση να επικοινωνούν στην προφορική γλώσσα, μοιράζονται όμως το ίδιο σύστημα γραφής. Ο καθένας θα μπορούσε να γράψει το ίδιο σύμβολο για τις «ίδιες» λέξεις, ακόμη και αν οι προφορικοί τύποι είναι εντελώς διαφορετικοί (Wardhaugh 1994). Στην πραγματικότητα, συμβαίνει ακριβώς το αντίθετο απ' αυτό που συμβαίνει στη Σκανδιναβία, όπου υπάρχουν διαφορές στη γραφή και βασικές ομοιότητες στην προφορά.

Ένα άλλο παράδειγμα προέρχεται από το χώρο της πρώην Γιουγκοσλαβίας. Μέχρι το 1991, τα σερβο-κροατικά [Serbo-Croat] θεωρούνταν μια γλώσσα της οποίας η μια ποικιλία (κροατικά) χρησιμοποιούσε το λατινικό αλφάβη-

το, ενώ η άλλη (σερβικά) το κυριλλικό. Μετά τον πόλεμο, λόγω της πολιτικής κατάστασης που διαμορφώθηκε, τα νεοσύστατα πολιτικά κόμματα επέβαλαν τη διαίρεση της γλώσσας σε σερβική, κροατική και βοσνιακή και συνεπώς οι γλωσσολόγοι προσπάθησαν να αποδείξουν ότι πρόκειται για τρεις ξεχωριστές γλώσσες με σημαντικές δομικές διαφορές (Coupland & Jaworski 1997· Bugarski 1999), αλλά και οι ίδιοι οι ομιλητές θεωρούν ότι μιλάνε διαφορετικές γλώσσες. Στο σημείο αυτό, τίθεται το θέμα των γλωσσικών αναπαραστάσεων. Δηλαδή, εάν οι ίδιοι οι ομιλητές θεωρούν ότι μιλάνε την ίδια γλώσσα ή όχι και κατά πόσον οι γλωσσικές αναπαραστάσεις σχετίζονται με γλωσσικές πρακτικές. Όπως τονίζει ο Calvet (1999), η γλωσσική πραγματικότητα οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στις αναπαραστάσεις που έχουν οι ομιλητές για τις γλώσσες τους. Από την άλλη πλευρά, οι γλωσσικές αυτές αναπαραστάσεις παράγουν γλωσσικές συμπεριφορές οι οποίες στη συνέχεια διαμορφώνουν τη γλωσσική πραγματικότητα. Είναι σημαντικό να τονίσουμε ότι οι γλωσσικές αναπαραστάσεις καθορίζονται από εξωγλωσσικούς παράγοντες όπως δείχνουν και τα παραπάνω παραδείγματα.

Μπορούμε λοιπόν να συμπεράνουμε απ' όσα ειπώθηκαν μέχρι τώρα ότι η διαδικασία της τυποποίησης μιας γλώσσας συνδέεται με έναν αριθμό κοινωνικο-ιστορικών παραγόντων, όπως ο αλφαριθμητισμός, ο εθνικισμός και η πολιτισμική και εθνοτική ταυτότητα. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα την επιλογή και τον καθορισμό ενός ομοιόμορφου τύπου χρήσης, που προωθείται στα λεξικά, τη γραμματική και τη διδασκαλία. Μια τυποποιημένη γλώσσα είναι μια ποικιλία που έχει σκόπιμα κωδικοποιηθεί, έτσι ώστε να ποικίλλει ελάχιστα στον γλωσσικό τύπο αλλά να μπορεί να διευρυνθεί στη λειτουργία. Οι περισσότερες από τις ευρωπαϊκές γλώσσες τυποποιήθηκαν σε περιόδους έντονου εθνικισμού. Η τυποποίηση και η προώθηση μιας κοινής γλώσσας θεωρήθηκε ως σημαντικό σύμβολο στη διαδικασία της πολιτικής ενοποίησης. Όπως θα δούμε στο Κεφάλαιο 8, η επιλογή αυτή συνδέεται με διαδικασίες γλωσσικού προγραμματισμού.

Το παρόν βιβλίο παρουσιάζει και αναλύει βασικές έννοιες και θέματα που αφορούν τη μελέτη της γλώσσας ως κοινωνικού και πολιτισμικού φαινομένου, αξιοποιώντας τα πορίσματα της κοινωνιογλωσσολογίας. Είναι από τη φύση του εισαγωγικό και απευθύνεται τόσο σε φοιτητές/-τριες όσο και σε εκείνους/-ες που ασχολούνται με συναφή θέματα. Η συγγραφέας υιοθετεί τη μακρο-κοινωνιογλωσσική προσέγγιση, η οποία ασχολείται με ζητήματα όπως η διατήρηση και η συρρίκνωση μειονοτικών γλωσσών, οι στάσεις απέναντι στη γλώσσα, η γλωσσική επιλογή και ο γλωσσικός προγραμματισμός, καθώς και η συμβολική αξία των γλωσσικών ποικιλιών για τους/τις ομιλητές/-τριές τους.

Η **ΝΕΛΛΗ ΚΟΣΤΟΥΛΑ-ΜΑΚΡΑΚΗ** είναι διδάκτωρ του Institute of International Education του Πανεπιστημίου της Σκοκχόλμης. Τα ακαδημαϊκά και ερευνητικά ενδιαφέροντά της επικεντρώνονται σε θέματα διδακτικής μεθοδολογίας, διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και κοινωνιογλωσσολογίας. Άρθρα της έχουν δημοσιευτεί σε επιστημονικά περιοδικά, συλλογικούς τόμους και πρακτικά συνεδρίων. Έχει εργαστεί στο Πανεπιστήμιο Κρήτης (Τμήμα Φιλοσοφικών και Κοινωνικών Σπουδών), στο Πανεπιστήμιο Zayed (School of Education) και στο Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Τμήμα Μεσογειακών Σπουδών). Είναι εκλεγμένη Επίκουρη Καθηγήτρια στο Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

ISBN 978-960-375-296-7

9789603752967
ΒΙΒΛΙΟ ΚΩΔ. ΜΗΧΡΟΕΠΕ 3296